

V I .

J A A N J Ü R G E N S O N 1814 / 1888a.

A N N sünd. T o m b e r g 1818 - 1879 a.

Minu W a n a i s a Jaan Jürgenson (Ado Maddisse Jaan) on sündinud 18 weebr. 1814 a. XIX Maddis Jürgensoni (Wirtsa Ado Maddisse) ja Lieso 4-da lapsena, Wirtsa talus, kus ta peale isa warast surma (1819 a.) kaswas üles esiteks oma wanema poolwenna Mihkli juures ja peale selle surma 1831 a. - oma wanema wenna Jurry kõrwal. -

1831 a. on ta M.-Magdaleena kirikus leeris käinud.

1837 a. on ta 23 a. wanuselt abiellunud Ann Tomberg'iga, Taaweti Tooma Jaani tütrega Proska wõi Mällo talust. Arukülas, - Ann on siis olnud 19 a. wana - tema on sündinud 23. jaan. 1818 a. -

1834 a. rewisjoni lehe järele on Jaan weel Wirtsa talus ühes oma ema Liesoga (58 a, wana) ja õega Kröth - 14 a.

Samal ajal elawad seal ka surnud Mihkel Jürgensoni naene Lieso ja

selle alaealised lapsed: Karel -13 a., Jurry - II a., Otto - 6 a., Adam - 3 a.

Peremeheks on siis wist wane mwend Jurry - 28 a. wana. Temal on naene Lehn - 27 a., ning tütrede: Ann - 5a. ja Marry - 3 a.

1850 a. rewisjoni ajal on Jaan juba Marka talu peremees. Temal ja Annel on siis 4 last : Gustav - 9 a., Karel - 5 a. Kristjan - 2 a. ja Mina - 2 kuud. - 1850a. rewisjon on toimetud 3.oktoobril.

1841 a. on ta Maarja-Magdaleena kiriku alt üle läinud Palamuse kiriku alla - (M.-M.agd. kiriku dok. № II4 - 7 okt.1841a.)

Millal ta Arukülla Juhani (Arma) talu asus, ei ole täpselt teada. Palamuse kiriku raamatu järele paistab, nagu tütar Mina oleks sünd. 2.aug.1850 a. juba Arukülas, kuid 3.okt. samal aastal toimetud rewisjoni järele, nagu eespool nägime, on Mina siis 2 kuu wanusena tähendud Marka talus. - Edasi rewisjoni lehti uuritud ei ole.

1819 a. seadus andis talurahwale küll suure poliitilise wabaduse, kuid samas seaduse läks mõisnikkudel korda läbisuruda paragrafi, mille järele nüüd kõik talumaad mõisnikkudele kuulusid, mis ennem peremeeste omandus oli ja pärimise õigusel põlwest põlwe oli edasi antud.

Peremehed olid nüüd taludes lühiajalised rentnikud. Et wabu käsi hoida, sõlmisid mõisad harilikult I - 3 a. lepinguid.

Loomulikult ei wõinud lühiajalised rentnikud tarwilikult hoolitseda

põldude ja hoonete eest. Selljäreldu-
sel hakasid endised wõrdlemisi jõukad
ja korralikud talud kiirelt lagunema.

Renti lisati aga iga aasta
juurde, küll raha, küll teo näöl. Seda
nõudis mõisnikkude järjest toredamaks
muutu eluwiis.

Ehitatakse hoogsalt uusi tore-
daid härrastemaju, käiakse tihti wälja-
maal ja Peterburgis. See kõik nõuab ra-
ha.

Sellest ajast pärit on ka Saa-
remõisa uus härrastemaja, mida ehitas
endine omanik von Bock.

Peterburgis keisri hoowkonnas
ja kaardiwäes teenib graf Manteuffel
kergesti palju raha ja ka grafi nime.
Ostas enne Saaremõisa, siis Puurmanni
pärast ka Kuddina mõisa Stackelbergi-
telt. -

Üks esimese Saare grafi wend
on olnud wähe waimuhaige ja teda on rah-
was kutsunud "hulluks grafiks. Tema iga-
sugustest tempudest on palju jutustusi
wanarahwa suus.

Kuidas 1832 a., so. 100 aasta
eest elati, näeme wanadest Riia ajaleh-
tedest, kust on lugeda, et :

" 1832 a. oli raske kriisiaas-
ta. Majandusliste raskuste kõrwale tuli
hirmus koolerataud, mis 1831 a. Indiast
wenemaale kanti, seal armuta möllas ja
1832 a. juba Lääne-Euroopa jõudis ".

Sellest koolerataudist on pä-
rit ka jutud, kus haigeid on kan-

tud Saare järve kaldale mäenõlvakule, kus neid arstitud peamiselt piirituse jootmisega. - Taud on väga vihane ja surevus õige suur olnud. See jääb ka viimaseks koolerataudiks Eestis, väljaarvatuid hilisemaid üksikuid juhtumisi.

Selle taadi kätte suri vist ka Jaani wanem poolvend Mihkel 1831 a.

Tuleme tagasi Riia ajalehtede jutustustele :

" Koolera ilmumisel jõukamad kodanikud jätsid maha kodukohad ja põgenesid kabuhirmus. Waased surid kui kärbsed.

Kuuldes esimestest koolerajuhtumest Pariisis on üks rikas inglane seal nii kokkunud, et jätnud kõik oma asjad ja ka raha wõerastemajasse ja põgenenud laewale et pääseda Inglismaale, kuid koolera on senna juba ette jõudnud.

Baltimail, kus koolera möllas 1831 a., hakas taudi surmaohwite arv 1832 a. juba vähenema.

Poola mäss Wenemaa vastu ja koolerataud tekitas majandus- ja kultuur-elus kriisi, mis sundis Saksamaad andma välja dekreedid, et inimesed ei tohi kullutada palju raha riietusele. Liig toreda riietamise eest pandi wangi.

Ka Inglismaal on siis rasked ajad olnud, mida Liiwi talurahwale on eeskujuks antud, nimelt: seal peab iga käsitöeline ja põllumees $1/3$ oma tuludest andma kuningale (riigile), nii et iga inimene, kes 9 tundi päewas töötab, peab 3 tundi töötama maksude maksmiseks".

Parem polnud seisukord ka Wenemaal, kus walitsus oli sunnitud jagama leiba ja suppi isegi mässulise Warssawi waastele ja tööta töölistele.

Polnud elu kerge ka Liiwimaal,

mille söi paljaks wene sõjawägi Poola
mässu mahasurumiselt tagasi tulles, jalg-
si Peterburgi ja Pihkwasse marssides.

Seisukorda ei parandanud ka
kura- ja liiwimaalastele awaldatud keisri
tänu nende lojaaise ülalpidamise eest ra-
hutuste aegu ja sõjawäe hea wastuwõtmise
eest. -

Edasi kirjutab Riia leht, et
teated maawäringust Sitsiilias ja Lissa-
bonis, "köuekiwidest" ja teistest "Jumala
loomingust õhus" ning maakera läbiminekest
ühe komeedi sabast, panewad rahwa I. dets.
1832 a. ootama "maailma lõppu".

Paistab, nagu oodetud wiimne p
päew saabuks kuu aega warem, sest öösel
wastu I now., on kogu Euroopas ja kõik-
jal Baltimail näha "hirmumärgid taewas":
kodumaal ja wäljamaal jutustatakse äike-
sest, wälgu sähwimisest ja wikerkaartest
südaöösel.

Riia leht hurjutab, et "meie
päiwil, kus awatakse koole ja antakse
wälja raamatuid, on weel nii rumalat rah-
wast, et mõnelpool Kura- ja Liiwimaal on
küladest pooled elanikud wälja põgenenud

1832 a. jaanuaris, kui lehed
juba jutustasid sabaga-tähe liginemisest
maakerale, ilmus Saksamaal Türingi linna
lähedasse jõkke haruldaselt palju konni.
Maawalitsejad andsid käsu neid "õnnetuse
ja wiimsepäewa kuulutajaid" püüda ning
matta lubjaaukudesse. Maeti maha 30 korwi-
täit konni ja - õnnetus läks Türingist
mööda. -

1832 a. annab Nikolai I seadu-
se, mis keelas "inimeste ostmise ja müü-
mise". - Seadus käis ainult Balti maade
kohta, kuna wene sisemaa kohta see umb.
30 a. hiljem sündis.

1832 a. sai Riia linn ka oma
esimese auriku wõi "tulelaewa", mis hak-

-kas sõitma Riia ja Lübecki wahet." -

Raha süsteem oli siis väga keeruline ja imestama peab, kuidas selleaegsed inimesed siiski arwestustega hakkama said. Näit.: 5 rublaline paberraha maksis 135 hõbekopikat ehk 1 hõbe rubla ja 35 hõbe kopikat. - Üks hõbe rubla omakorda maksis 369 wask kopikat, wõi 3 waskrubla ja 69 waskkopikat.

1832 a. turuhinnad olid hõbekopikates: rukki wakk 120 kopikat (1 rubla ja 20 kop.) nisu wakk 2.00 kop., pund (20 naela) waha - 4.00 kop., pund tubakat 70 kop., pund wõid 2.25 kop., pund rauda 60 kop., tünn heeringaid - 4.75 kop., tünn soola 6.25 kop., 1 waat wiina - 8.00 kop. Suhkrut selajal müügil wist ei olnud.

1841 a. hakkab peremeeste kannatus raske rendi pärast juba lõppema; majad lagunewad ära ja põlluharimine jääb lohakilile, sest lühiajalistel rentnikkudel pole huwi ega ka jõudu mõisa maju ega põldusi korras hoida.

Hakawad liikuma jutud, et "soojal maal" olla maad muidu saada ja seal ei ole tarwis kõrget renti maksta.

Seda wõimalust kasutawad weneusu preestrid, et rahwast wene usku meelitada, lubades selle eest n.n. "hingemaad" anda pärisomanduseks ja ilma rentita.

Lootes wene preestrite abi peale. tekkiwad 1841 a. suured rahutused, mis lõppesid Pühajärwel werewalamisega.

Nüüd algawad ka esimesed wäljarändamised Wenemaale.

Ohwrid ei olnud toodud asjata. -
Wäljarandamised ja rahutused panid mõis-
nikka mõtlema ja otsima parandust.

1845 a. määrati komisjon, kus
peamiselt Ruhja pärihärja Hamlikar von
Fölkelrsahni reformide ettepanekud kaa-
lumisele tulid. Alguses oli edu vähe, kuid
järelused ei jäänud siiski tulemata. -

Rahwa kannatust suurendasid ka
weel ikaldus aastad. - 1844/5 a. oli talw
olnud väga soe ja lund ei ole peaaegu ma-
ha tulnudki. Kewadel jüripäewal on juba
rukis peas olnud.-

Talw ei ole siiski "taewa jäänud".
waid on tulnud järsku Lihawõtte pühade
ajal suure külma ja lume tormiga.

Rahwas olla kirikusse läinud su-
we riietes. Keskpäewal on aga järsku nii
külmaks läinud, et kaugemal asuwatest
inimestest on mõned teel külma kätte ko-
guni surnuwad. - Arusaadawalt hukkus
siis ka kõik willi.

1847 a. on weel suurem nälja aas-
ta olnud. Siis on Wene riigi poolt rahaga
abi antud. Esiteks 200.000 rubla üksi Lii-
wimaale ja pärast weel 300.000 rubla Lii-
wi- ja Kuramaale. Lisaks on weel tasuta
jagatud 50.000 tsetwerti (umb.10.000 tonni)
rukkid. Ka wäljamaalt on lubatud ilma tol-
lita Liiwimaale 80.000 tsetwerti wilja sis-
sewedada. -

Samal ajal oli ka Lääne-Euroopas
suurem rahutus ja wabaduse liikumine. Sel-
järeldusel puhkeb 1847 a. Ungari sõda
Austria riigi alt wabanemiseks. - Siis
jälle marssiwad Wene wäed siit läbi Aus-
triale appi.. Wägede hulk ei olnud küll
väga suur, kuid nende ülewälpidamine oli
õieti raske ikaldusaastate tõttu.

Ka need nälja ja sõja-aastad tõen-
dasiwad mõisnikkudele ja riigiwalitsusele,
et talu peremeestele on tarwis kohad taga-

-si anda.

1849 a. ilmubgi uus "Liivlandi-
-ma Tallorahwa Seädusse-ramatu", esialgselt
ajutiselt katseks 6 aasta peale.

See seadus eraldab selgesti mõi-
sa ja talumaad. Talumaid ei tohi enam mõisa
külge liita. Wabaks jääwad "kvoote" maad,
mida mõisa sulastele kawatsetakse tarvitada
anda. Rendileping ei tohi lühem olla, kui
6 aastate. - See annab juba peremeestele
julgust ja ka võimalust talu vähegi kohend-
dada, seda enam, et tekib lootus tulevikus
võida talu pärisomanduseks osta.

1819 - 1849 a. kindluseta aja-
järk lõi ka wana Wirtsa küla täiesti sega-
mini. - See ajajärk mõjutab, et Jaan Jürgen-
son jättis maha 200 aastat tema esiwane-
mate waldamisel olnud "Wirtsa" talu
" J ü r g e n s o n i d e h ä l l i " .

Muudatused sündisid harilikult
sell põhjusel, et wanadele jõukatele talu-
dele määrati väga kõrged rendid, mida maksa
ei suudetud ja otsiti odawama rendiga kohta.
Järgmisele rentnikkule oli mõisnik muidugi
sunnitud renti alandama, et talu mitte tüh-
jaks ei jää, ja nii käisid talud käest kätte.

Samasuguste arwestuste põhjal
on Markka ja Wirtsa talud käest ära antud
ja mõni aeg enne 1850 a. on Jaan Jürgenson
Markkale asunud. Wirtsa talu on paar aastat
wist päris tühi olnud, wõi on tema maid aja-
utiselt Marga taluga ühes kasutatud, sest
1850 a. rewisjoni lehe järel on Wirtsa talus
elanud ainukese inimesena Mikkel Jürgensoni
lesk Lieso 54 a. wana.

1850/51 a. on Jaan Jürgenson wõt-
nud "Juhani" wõi "Arma" talu. Arukülas, umb.
3 klm. Wirtsa külast põhja pool.

....